

**Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди
Жешувський університет (Республіка Польща)
Педагогічний інститут Чендуського університету (КНР)**

Матеріали

IV Міжнародної науково-практичної конференції

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВИЩОЇ І СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВИКЛИКІВ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

12 грудня 2019 року

**Харків
2020**

государственного университета. Ижевск : Издательский центр «Удмуртский университет», 2016. С. 47–55.

4. Kassow S. D. Students, Professors, and the State in Tsarist Russia. Berkeley etc.: University of California Press, 1989. XII. 438 p.

5. Любимов Н. А. (1881). Мой вклад. Статьи, записки, чтения, заметки. Университетский вопрос. Москва: В университетской типографии М. Каткова. Т. 1. 663 с.

6. Попова Т. Н. Историография в лицах, проблемах, дисциплинах. Из истории Новороссийского университета. К 75-летию исторического факультета. Одесса : «Астропринт», 2007. 536 с.

7. Рыжий В. С. Из истории механико-математического факультета Харьковского университета (до 2011 года). Харьков : ХНУ имени В. Н. Каразина, 2014. 356 с

8. Сидорякина Т. А. Процесс «вхождения в науку» молодого ученого: ритуал перехода в рамках «профессорской культуры». *Вестник Омского университета*. 2009. № 3. С. 88–94.

9. Hausman G. Universität und städtische Gesellschaft in Odessa, 1865–1917. Quellen und Studien zur Geschichte des östlichen Europa. Stuttgart : Franz Steiner Verlag, 1998. 699 s.

10. Шарібжанова Г. О. Куліш С. М. (). Професорсько-викладацький корпус Харківського університету наприкінці XIX – на початку XX ст. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки*. 2008. № 835, Вип. 11. С. 28–38.

ПРОБЛЕМА УДОСКОНАЛЕННЯ ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ В УНІВЕРСИТЕТАХ УКРАЇНИ: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Троцько А. В.

доктор педагогічних наук, професор
член-кореспондент НАПН України
м. Харків, Україна

Друганова О. М.

доктор педагогічних наук, професор
професор кафедри історії педагогіки і порівняльної педагогіки
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна

У статті проаналізовано проблему пошуків шляхів удосконалення лекційних занять в університетах України у творчій спадщині видатних вітчизняних просвітників середини XIX ст. Акцентовано увагу на значущості майстерності володіння живим словом й педагогічною технікою, особистісної взаємодії зі студентами, справжнього захоплення професорсько-викладацького складу своїм науковим предметом тощо.

Ключові слова: лекція, університет, вітчизняна педагогічна думка, професор.

The article deals with the problem of finding ways to improve lectures at universities in Ukraine in the creative heritage of outstanding Ukrainian educators of the middle of the 19th century. The authors have focused on the significance of mastery of a living word and pedagogical technique, personal interaction with students, teaching staff's real enthusiasm for their scientific subject etc.

Key words: lecture, university, national pedagogical thought, professor.

Нові вимоги до підготовки сучасного фахівця – компетентного, готового до постійних змін, професійного саморозвитку й самовдосконалення упродовж усього життя, актуалізують пошук дієвих механізмів модернізації не лише структури й змісту вищої освіти, а й її організаційних форм. Важливе місце в цьому процесі посідає необхідність удосконалення лекційних занять – як однієї з важливих методологічних й організаційних основ організації навчальної діяльності студентів, основного ланцюга дидактичного циклу навчання, що виконує наукові, світоглядні, виховні функції, вводить майбутнього фахівця у творчу лабораторію науки й майбутньої професії.

У площині наукового вирішення поставленої проблеми стануть у пригоді творчі знахідки знаних вітчизняних учених, професорів університетів України у різні часи їх розбудови, зокрема у період середини XIX ст. – часу активного їх реформування, пошуків шляхів удосконалення на рівні Міністерства освіти, рад університетів, широкої прогресивної громадськості тощо. У ці часи предметом активного обговорення стали проекти й статті М. Костомарова, М. Пирогова, Л. Толстого та інших. Вагоме місце у дописах науковців посіло питання доцільності лекційних курсів, якості їх підготовки й проведення в студентській аудиторії. Зазначимо, що думки просвітників із цих та інших питань організації освітнього процесу розійшлися: частина з них виступала на захист лекційної системи викладання, інші – за суттєве скорочення й навіть повну ліквідацію лекційних занять. Так, М. Пирогов, Л. Толстой та ін., піддавали критиці лекційні заняття, що панували у ті часи, засуджували «головне зло лекційного методу», яке, на їхню думку, полягало в тому, що з одного боку, маємо «авторитарність, зарозумілість і гордовитість» професорів, з іншого – пасивність студентів, які були зобов'язані протягом усієї лекції «мовчати, хоча б вони в душі не погоджувалися з ними або знаходили їхні лекції явно поганими» [7, с. 117–118]. При існуючій практиці проведення лекцій, як зазначав М. Пирогов, студентові, як правило, «приходиться лише напружувати власну увагу і боротися з власними думками», втрачаючи при цьому «... розуміння змісту у викладенні предмету». Такі сумніви, як зауважував учений, залишаються нерозв'язаними; студент виносить з лекції «багато неясного і нерозгаданого» [6, с. 43]. Дописувачі вимагали активної участі студентської молоді у наукових заняттях, що збуджувало б їхню розумову діяльність, надавало можливість отримати вчасно відповіді на усі питання, сумніви і заперечення, що виникають у процесі слухання лекції; наголошували на необхідності щоб «розум слухачів на лекціях був у

постійній роботі», «щоби той, хто навчається в університеті, засвоїв собі науку освітньою силою думки і слова» [6, с. 43].

У переліку тих, хто виступив на захист лекційної системи слід назвати П. Карасевича, В. Сергеевича та інших. Усі вони, передусім, акцентували увагу на особистісному впливі професорів на студентську аудиторію, наголошували, що викладання належить до розряду діяльностей, «силу яких відчують тільки ті, на якого звернені вони, хто безпосередньо відчуває на собі їх дію; сторонньому важко розтлумачити і дати відчути враження від ...лекції професора» [1]. Так, П. Карасевич прямо вказував: «Живе слово», сказане професором, «глибоко западає в душу слухача, хвилює її, наштовхує на нові думки, змушує думати, спонукає шукати роз'яснення важливих для нього питань, або заспокоює його, даючи йому перевірене, обдумане, ґрунтовне рішення подібних питань; ... розвиває ... сприйнятливність, встановлює духовне спілкування...» [4]. Академічна майстерність викладача вищої школи, на переконання дописувача, полягає в умінні сконцентрувати в лекції «все краще з наукової і навчальної літератури, усе, що має наукове значення, відкидаючи всю маячню і весь непотріб»; за допомогою живого слова «звернути особливу увагу слухача на ті чи інші положення, які при читанні книги могли б залишитися непоміченими, наголосом голосу надати значення тим чи іншим словам, що виражають рельєфно цю ідею, ... оживити свій виклад багатьма прикладами з практичного життя»; викласти «всі нові результати науки, все здобуте власним мисленням, ... власними дослідженнями і відкриттями» [4].

Проблема пошуків шляхів удосконалення лекційних занять знайшла віддзеркалення не тільки на сторінках публіцистичних видань, а й у безпосередній педагогічній діяльності професорів університетів України. У переліку просвітників, чия науково-викладацька діяльність стала взірцем педагогічної техніки, майстерності володіння академічним словом та увагою студентської аудиторії, слід назвати учених Харківського та Київського університетів. Так, М. Максимович, за даними відомого історика В. Шульгіна, був наділений живим одухотвореним мовленням, що приваблювало університетську молодь [9, с. 121–122]. Слухачі університетських курсів надовго запам'ятовували його лекції, на яких, завдяки своїм особливим творчим підходам до викладання, професор умів передати студентам любов до прекрасного, діяти на їхній естетичний розвиток тощо. У цьому, на думку дослідника, і полягає велика заслуга Максимовича для молодого університету, набагато більш плідна і в той час необхідна, ніж величезна, але суха ерудиція [9, с. 122–123].

Повагою користувався й один «із кращих викладачів загальної історії в Росії», професор всесвітньої історії Київського університету В. Цих. Характерними рисами академічного красномовства вченого було: «жваве володіння мовою», «плавне натхнення мовлення», «вченість і величезність викладання, яка приголомшувала слухачів» [9, с. 127–128]. Зазначимо, що професор приділяв суттєву увагу якості спілкування між викладачами та студентською молоддю; добре розумів усю важливість співчутливого настрою між ними (професором і його слухачами – О.Д., А.Т.), що, на його слушну думку,

є «...однією з надійних запорук дидактичної діяльності першого і успіхів останніх» [9, с. 127–128].

Рідкісним даром майстерного викладу матеріалу володів й професор О. Новицький. Відомі історики, колишні студенти Київського університету В. Шульгін, М. Костомаров та ін. пам'ятали «ту дивовижну простоту, ясність і послідовність», з якими О. Новицький передавав найбільш абстрактні за своєю суттю вчення. [9, с. 115]. Лекції професора справляли враження не стільки глибиною змісту, скільки мистецтвом викладу. Науковець, за спогадами сучасників, володів з цього погляду рідкісним даром: усі наукові положення він розкладав на складові частини, пояснював і доводив найскрупульознішим чином кожную частину, після чого давав ясне і чітке поняття про ціле. За зізнаннями багатьох студентів з лекцій О. Новицького вони виносили «стрункість і виразність в мисленні і викладі думок» [9, с. 115].

Заслугує на увагу й академічне красномовство професора всесвітньої історії Харківського університету, «лектора з глибокою і всебічною ерудицією» М. Луніна, який був для університету тим, «чим для Московського були Грановський і Кудрявцев» [2, с. 260]. Професор, «висотою своїх моральних достоїнств», повною відданістю науці, справляв сильне враження на студентів і й був для них неперевершеним авторитетом, нагадував їм про «високе й величне у людській природі» [2, с. 260], впливав на формування інтересу й любові до вивчення історії, культури, мови рідного народу.

З перших же років своєї викладацької діяльності в Харківському університеті слави «зірки першої величини» зажив й Д. Каченовський, який за спогадами М. Де-Пуле «успадкував від своїх кращих попередників ...глибину знання, ідеалізм, чесність і непохитність переконань і висоту помислів» [3, с. 568]. Лекції Д. Каченовського привертали увагу студентської молоді детальністю та ґрунтовністю курсів, їхню насиченість новітніми науковими досягненнями, передовими думками, що збуджували, ставали поштовхом для жвавих бесід; справжнім захопленням своїм предметом, манерою викладу, «...якій не були притаманні химерність та глибокі ефекти» [8, с. 10]. Усе це сприяло не тільки професійному, а духовному та моральному зростанню студентства, збуджувало їхню жагу до діяльності, формувало пошану до наукових досліджень й досягнень. Наголосимо, що у викладацькій діяльності в цілому й лекційної зокрема Д. Каченовського знайшли віддзеркалення широке коло його творчих інтересів: обізнаність з творами вітчизняної та зарубіжної нової художньої літератури, захопленість музикою, вивчення іноземних, зокрема іспанської, мов тощо [5, с. 950].

Таким чином, проведене дослідження дозволяє зробити такі висновки: проблема удосконалення лекційних занять була й залишається предметом гострої дискусії педагогічної громадськості, яка не байдужа до якості університетської освіти; накопичена вітчизняна педагогічна думка презентує широке поле наукових досліджень, на сторінках яких широко обговорювалися значущість й якість лекційних занять, техніка їх організації, суб'єктність позиції студентської аудиторії тощо; академічна майстерність кращих вітчизняних учених довела значущість для професорсько-викладацьких кадрів майстерності володіння живим

словом й особистісної взаємодії зі студентами, педагогічною технікою, справжнього захоплення своїм науковим предметом тощо.

Список використаних джерел:

1. Адамов Е. А. Мысли об ораторском искусстве. М.: Знание, 1966. С. 33
2. Бузескул В. П. Профессор М. М. Лунин. «Харьковский Грановский» (К столетию Харьковского университета) *Журнал Министерства народного просвещения*. 1905. Ч. 357, № 2. Отд. 2. С. 321–374.
3. Де-Пуле М. Харьковский университет и Д. И. Каченовский *Вестник Европы* 1874. № 1. С. 75–115; № 2. С. 565–588.
4. Карасевич П. Л. О форме университетского преподавания науки права. *Юрид. Вестник*. 1876. Кн. VIII, стр. 81–91.
5. Некролог. Дмитрий Иванович Каченовский // *Вестник Европы*. 1873. № 2, т. 1. СПб.: Тип. М. М. Стасюлевича, 1873, с. 948–952.
6. Пирогов Н. И. Чего мы желаем? (Отрывок из статьи: Школа и жизнь) // *Собрание лит.-пед. статей Н.И. Пирогова*. Киев, 1861. С. 1–50.
7. Толстой Л. Н. Воспитание и образование (1862 г.) / Педагогические сочинения. С вступительной статьей проф. С. А. Венгерова и очерком педагогической деятельности Толстого и библиогр. Указаниями А. Г. Фомина. СПб.: Тип. «Слово», 1912. С. 104–134.
8. Харківський університет ХІХ – початку ХХ ст. у спогадах його професорів та вихованців: у 2 т. Т.2 / наук. ред. С. І. Посохов. Харків: САГА, 2008. 550 с.
9. Шульгин В. Я. История университета Святого Владимира. СПб.: Типография Рюмина и Комп., 1860. 240 с. Репринтное издание, СПб.: Альфарет, 2015.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ КАДРОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ШКІЛ ХАРКІВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ НАПРИКІНЦІ ХІХ ст.

Ялліна В. Л.

кандидат педагогічних наук, доцент

викладач кафедри історії педагогіки і порівняльної педагогіки

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
м. Харків, Україна

Розглянуто деякі питання підготовки педагогічних кадрів та їх добору для народної школи Харківської губернії наприкінці ХІХ ст. Аналіз документів дозволяє зробити висновок, що в другій половині ХІХ ст. досить гостро стояла проблема наявності вчителів у навчальних закладах. Охарактеризовано діяльність органів місцевого самоврядування щодо поліпшення умов праці учителів земської школи.

Ключові слова: вчительські кадри, земства, педагогічні курси, народні школи

Лупаренко С. Є.	
Розвиток дитячої літератури в Україні в XIX ст.	51
Матвійчук Ю. Ю.	
Використання інтегрованих курсів в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти: історичний досвід.	55
Пісоцька М. Е.	
Індивідуалізація навчання студентів на заняттях з педагогічних дисциплін: історичний досвід	58
Попова О. В., Кабанська Г. А., Остапенко Л. П.	
Педагогічне прогнозування розвитку інноваційних процесів освіти.	62
Рогова Т. В., Рогова О. В.	
Сутнісні характеристики освіти в контексті сучасних викликів	65
Свічкарь В. Р.	
Суспільно-корисна праця студентської 20-х років XX століття як передумова розвитку в Україні	69
Таможська І. В.	
Підготовка науково-педагогічних кадрів у приват-доцентурі університетів України (друга половина XIX – початок XX століття)	72
Троцько А. В., Друганова О. М.	
Проблема удосконалення лекційних занять в університетах України: історико-педагогічний аспект	76
Ялліна В. Л.	
Деякі питання кадрового забезпечення шкіл Харківської губернії наприкінці XIX ст.	80
Секція II Психолого-педагогічні особливості дистанційної освіти	
Безвесільна Н. Т., Дудка Л. А.	
Дистанційна освіта як інноваційна технологія навчання студентів другої іноземної мови: досвід розробки курсу	85
Мандрікова М. О., Твердохліб Т. С.	
Організація дистанційного навчання в сучасних закладах загальної середньої освіти	88
Штефан Л. А.	
Дистанційна освіта як форма організації навчання	92
Секція III Психолого-педагогічні основи інклюзивної освіти	
Гончарова Н. В.	96
Розвиток життєвої компетентності у дітей з особливими освітніми потребами засобами дидактичних ігор	
Єльчанінова Т. М., Сушко В. В.	99
Основи психокорекційної роботи з учнями з особливими освітніми потребами	
Камишева О. В.	
Робота з дітьми з особливими освітніми потребами в закладах загальної середньої освіти	103